

SPORT I KOLEKTIVNO PONAŠANJE: NAVIJAČI IZMEĐU SUBKULTURE I / ILI NOGOMETNOG HULIGANIZMA*

Zoran Žugić

Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu

Pregledni članak

UDK: 796.07:796.332

Primljeno: 10.09.1992.

Sažetak

Navijanje u sportu kao jedan od recentnih oblika kolektivnog ponašanja u suvremenim društvima predstavlja danas (samo) jedan od aktualnih trendova među brojnim subkulturama što ih je moguće otkriti u mladoj populaciji Hrvatske. Fenomen navijanja i navijačke publike spominje se danas ne samo u nas već i u drugim zemljama, najčešće u kontekstu praćenja i interpretacije tzv. nogometnog huliganizma, i to u rasponu od isključivo sociopatoloških pristupa koji u njemu vide samo dimenziju devijantnosti, do antropoloških pristupa koji na njega šire gledaju, kao na jednu od subkultura mladih.

Najnovije istraživanje "navijačkog plemena" (1991.) u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na zagrebačke nogometne navijače (Bad Blue Boys) pokazalo je: a) da je ponašanje (mladih) navijača jedno od specifičnih oblika kolektivnog ponašanja, bogato različitim značenjima, b) da je riječ o subkulturnom fenomenu koji je stigao sa Zapada ne samo kao puka imitacija jednog od zapadnjačkih stilova života, c) da smo suočeni s osebujnim fenomenom čijim se istraživanjem može doći do uvida u "mikrokozmos društva", sa značajnim predikcijama s obzirom na moguće tendencije razvoja društva kojega su ti navijači jedan segment.

Ključne riječi: sociologija sporta, nogometni navijači, nasilje, kolektivno ponašanje

Abstract

SPORT AND COLLECTIVE BEHAVIOUR: FOOTBALL FANS BETWEEN SUBCULTURE AND/OR HOOLIGANISM

Supporting a certain team in sport as one of the forms of collective behaviour in contemporary society represents today one of the current trends among numerous subcultures which can be found among young people in Croatia. The phenomenon of football fans is mentioned today not only in our country, but in other countries as well. It is mostly in connection with the so called football hooliganism ranging from exclusively socio-pathological approaches that recognize in this phenomenon only the dimension of deviation, to anthropological approaches that take a broader insight into this problem, treating it as one of the subcultures of young people.

The latest research of the "soccer tribes" (1991), with a special reference to the Zagreb football fans (Bad Blue Boys) has shown: a) that the behaviour of young fans is one of the specific forms of collective behaviour, b) that it is a subcultural phenomenon that has come from the West, not only as a pure imitation of one of the western lifestyles, c) that we are standing in front of the specific phenomenon whose research results can give us an insight into the 'microcosmos' of the society, with the significant predictions of possible tendencies in the development of the society, whose segment these fans represent.

Key words: sociology of sport, football fans, violence, collective behaviour

Zusammenfassung

SPORT UND DAS KOLLEKTIVE BENEHMEN: DIE FUSSBALLFANS ZWISCHEN DER SUB-KULTUR UND/ODER DEM HOOLIGANISMUS

Das Benehmen der fans, als eine der Formen vom kollektiven Benehmen in der modernen Gesellschaft stellt heute einen aktuellen Trend unter den zahlreichen Sub-Kulturen dar, die heute bei der jüngeren Population in Kroatien zu finden sind. Die Phänomene des Sportfanbenehmens werden heute nicht nur bei uns, sondern auch in den anderen Ländern, meistens im Kontext der Forschung und Interpretation des sogenannten Fussballfan-hooliganismus, erwähnt. Der Zutritt zu diesen Phänomenen kann zweierlei interpretiert werden: einmal ausschliesslich sozio-pathologisch indem dieser Erscheinung nur eine Dimension des devianten Benehmens zugeschrieben wird, und andererseits anthropologisch, so dass solches Benehmen aufgrund einer erweiterten Betrachtungsweise als Sub-Kultur charakterisiert wird. Die neueste Forschung des "soccer tribes" (1991) mit einer besonderen Bezugnahme auf die Zagreber Fussball-Fans (Bad Blue Boys) hat gezeigt: a) dass das Benehmen der jungen Fans eine der spezifischen Formen vom kollektiven Benehmen ist und dass diesem Benehmen verschiedene Bedeutungen immanent sind, b) dass es sich hier um ein Phänomen der Sub-Kultur handelt, das vom Westen gekommen ist, nicht nur als reine Imitation einer der westlichen Lebensarten, c) dass wir mit einem sonderbaren Phänomen konfrontiert sind. Durch das Prüfen dieses Phänomens können wir einen Einblick in den 'Mikrokosmos' der Gesellschaft bekommen, mit wichtigem Voraussehen bezüglich der möglichen Entwicklungstendenzen der Gesellschaft, deren Segment diese Fans sind.

Schlüsselwörter: Soziologie des Sports, Fussballfans, Gewalttätigkeit, kollektives Benehmen

* Rad je dio znanstvenog projekta 5-10-114 pod naslovom "Programiranje kinezioloških transformacijskih procesa" Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

1. U kakvoj su vezi sport i kolektivno ponašanje

Fenomen kolektivnog ponašanja ljudi nije nova tema za sociologiju i psihologiju. Proces masifikacije, kao komplementarna pojava kolektivnom ponašanju, jedno je od osnovnih obilježja suvremenih (post) industrijskih društava (usp. Z. Žugić, 1988.: 93 - 101.). Sociološkim aspektima ponašanja čovjeka kao pripadnika pojedinih socijalnih agregata, od publike, preko mase, do gomile (ali i panike, stampe, karnevalskog "ludila", itd.) kao i različitim konceptima (ne) strukturiranog ponašanja velikog broja ljudi okupljenih na nekom (javnom) mjestu bave se različite interpretacije u suvremenoj sociologiji, od funkcionalizma (Parsons, Merton) i neopozitivizma, preko marksizma (Horkheimer, Adorno, Marcuse) i Weberove fenomenologije, do simboličnog interakcionizma (Blumer, Goffman). Stoga i ne čudi interes koji danas postoji u sociologiji sporta za istraživanje društvenih pokreta i kolektivnog ponašanja u sportu i oko njega (usp. Leonard II, 1988: 447. - 475., i Mc Pheron, Curtis, Loy, 1989.: 279. - 315.). Idemo li dalje ovim slijedom, od opće k pojedinačnom, ustvrdit ćemo kako već sama literatura, koja problematizira relaciju sport - kolektivno ponašanje (ne samo na anglosaksonskom već u posljednjih desetak godina i na romanskom te hispanoameričkom govornom području) pokazuje da je istraživanje ponašanja "čovjeka u masi", kao utjelovljenje ovostoljetne "pobune masa" (H. Ortega y Gasset), jedna od centralnih tema u suvremenoj sociologiji (i psihologiji).

2. Kakav je odnos između omladinske subkulture i "nogometnog huliganizma"

Kada je riječ o ponašanjima koja se kreću u rasponu određenom odnosom između subkulture mladih i "nogometnog huliganizma", a čiji je cilj otkriti pripada li ponašanje mladih navijača posebnom tipu subkulture, i iz njega izvedenim osebujnim "životnim stilovima" (kakvima u glazbi i odijevanju mladih držimo npr. punkere, skinheadse ili teddyje) ili je u pitanju tek jedan od posebnih slučajeva devijantnog ponašanja nazvan nogometni huliganizam, tada je, čini se moguće dati samo jedan eksplicitan odgovor. Taj odgovor glasi: ponašanje stadionske publike nije moguće jednoznačno smjestiti ni na stranu posebne subkulture mladih niti je do kraja podvesti pod nogometni "huliganizam", iz jednostavnog razloga što su ove dvije kategorije međusobno višestruko povezane: kao što subkultura implicira neke elemente (de) ritualiziranog nasilja isto tako i spomenuti oblik huliganizma uključuje u sebe neke od bitnih značajki životnog stila mladih.

Želimo li nadalje, barem u naznakama odrediti mjesto koje ima "žestoko navijanje" mlade stadionske publike, kao samo jedan od mogućih tipova kolektivnog ponašanja u sportu (o tipologiji takva ponašanja detaljnije u radu Mc Pherona i dr., 295. - 300.) neophodno je prethodno pojmovno odrediti: a) subkulturu, i b) nogometni

huliganizam. U suvremenoj kulturološkoj literaturi subkultura se određuje, prvo, prema općem pojmu kulture shvaćene kao proces odgajanja, oplemenjivanja (kultiviranja) ali i civiliziranja (materijalna izgradnja) i, drugo, prema tzv. kontrakulturi (Roszak). Za razliku od ove druge, subkultura se *nikada ne suprotstavlja* vladajućem ideološkom "kodu" i formama koje nameće dominantna kultura, već unutar postojećeg društvenog konteksta profilira svoju posebnost. Subkultura je, kako kaže L. Cohen (1972.), kompromisno rješenje između dvije kontradiktorne potrebe, jedne kojom se želi stvoriti i izraziti neovisnost i razlika prema roditeljima, i ostalim institucijama svijeta odraslih i druge kojom se želi održati priključak s roditeljskim identifikacijama, tj. s iskustvom i tradicijom prijašnjih generacija. Latentna funkcija subkulture mladih bila je i ostala izražavanje i razrješenje, premda imaginarno, ovog proturječja, i to kroz posebne, već otprije spomenute "životne stilove", u glazbi i modi.

"Nogometni huliganizam", premda u ovoj sintagmi leži jedna "jaka", gotovo (dis) kvalificirajuća odrednica kojom se kontrolira ekstremno navijačko ponašanje, i nije tako jasan i "čist" pojam kako se na prvi pogled čini. Mnogobrojne teorijske diskusije koje se o fenomenu nogometnog huliganizma vode u posljednjih desetak godina, ne samo zbog znanstvene, već prije svega zbog njihove društvene relevancije, pokazuju kako je ovaj termin prilično konfuzan i nedostatan za pokrivanje, ili reprezentiranje, cijele, već spomenute, sofisticirane skale raznolikih tipova kolektivnog ponašanja (usp. Carroll, 1981.: 49. - 63.). Ne ulazeći u detalje, ovdje je dovoljno reći da ovaj oblik huliganizma uključuje ne samo čistu fizičku agresiju nego i različite, ritualizirane, dakle više simbolične i simulacijske nego stvarne vidove nasilja a i njegove verbalne demonstracije.

3. Jesu li naši navijači agresivni

Istraživanje *Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu*, provedeno je od jeseni 1990. do proljeća 1991. Osnovni cilj istraživanja bio je pobliže ispitati i upoznati neke sociološke i psihološke karakteristike ekstremnih nogometnih navijača u Zagrebu te usporedba s karakteristikama njihovih vršnjaka koji nisu ekstremni navijači. U temelju istraživanja bila su tri metodološka postupka: 1. grupni intervju s dvadeset pripadnika "nove generacije" Bad Blue Boys, 2. anketiranje navijača prisutnih na maksimirskom stadionu, i 3. aplikacija opsežnog upitnika s blokovima socioloških, sociodemografskih i psiholoških varijabli na po jedan odjel svakog razreda iz onih (ukupno devet) zagrebačkih srednjih škola u kojima muškarci čine barem 70% svih učenika. Tijekom obrade rezultata ispitivanja formirana je varijabla s četiri modaliteta: "nenavijači", "mirni navijači", "blaži" (ili neagresivni) BBB i "žestoki" (agresivni) BBB i ona je najviše korištena u analizi, i to tako da su s njom križane sve ostale varijable iz spomenutog upitnika.

Istraživanjem koje se ovdje navodi pokušalo se testirati gorenavedene teorijske spekulacije o karakteru ponašanja mlade navijačke publike. Među ostalim, na uzorku domaćih navijača, konkretno zagrebačkih Bad Blue Boys htjelo se odgovoriti na pitanje jesu li, i u kojoj mjeri, naši navijači agresivni. Najkraće govoreći, dobiveni rezultati pokazali su da je u vrijeme prikupljanja ovih podataka (jesen 1990., četiri mjeseca nakon neodigrane utakmice "Dinamo" - "Zvezda") agresivnost u Maksimiru bila prisutna u ritualiziranom i neritualiziranom obliku te da je prvenstveno bila povezana s nacionalnim razlozima, ali i s uže navijačkim (npr. odnos osobne

simpatije ili antipatije prema pojedinom igraču ili klubu). Kada je pak riječ o "čistom" deritualiziranom nasilju navedenih tipova navijača, primijenjena je standardna ljestvica agresivnosti (Fulgosi i Radin, 1982.). Rezultati su pokazali da u ovoj osobini ličnosti postoje statistički značajne razlike između grupa navijača, ali isključivo zahvaljujući podacima o Bad Blue Boys. Ti nalazi daju temelje za postavljanje hipoteze kako je samo dio najžešćih ekstremnih navijača natprosječno agresivan, dok se ne samo tradicionalni navijači, već i umjereni "ultrasi" značajno ne razlikuju od prosjeka populacije.

Literatura:

1. Buzov, Ž., Magdalenić, I., Perasović, B., Radin, F., (1988.): Navijačko pleme. *Pitanja*, 5-6, 1 - 54.
2. Cohen, P. (1972): *Subcultural Conflict and Working Class Community*, W. P. C. S. 2. Birmingham: University of Birmingham.
3. Čulig, B., Fanuko, N., Jerbić, B., (1982.): *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*, Zagreb: Centar društvenih djelatnosti.
4. Dal Lago, A. (1991.): *Il calcio, rituali di violenza*, La rivista dei libri, settembre - ottobre.
5. Dunning, E., Murphy, P., Williams, J. (1988.): *The roots of Football Hooliganism: An Historical and Sociological Study*. London: Routledge and Kegan Poul.
6. Fanuko, N., Magdalenić, I., Radin, F., Žugić, Z., (1991.): *Zagrebački nogometni navijači: grupni portret s BBB u središtu, prvi dio*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
7. Fulgosi, A., Radin, F., (1982.): *Stilovi života zagrebačkih srednjoškolaca*, Zagreb: Centar društvenih djelatnosti.
8. Goffman, E. (1963.): *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*, New York: Free Press.
9. Haralambos, M. i Heald, R. (1989.): *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Globus.
10. Hart, M., Birell, S. (eds): *Sport in Sociocultural Process* Dubuque: Brown.
11. Hebdige, D. (1980.): *Podkulture: značenje stila*, Beograd: Rad.
12. Ilišin, V. (1988.): *Interesi i slobodno vrijeme*, U: F. Radin, ur., *Fragmenti omladine*, (str. 119-139). Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
13. Leonard II., W. M. (1988.): *A Sociological Perspective of Sport*, New York: Macmillan.
14. McPherson, B. D., Curtis, E. J., Loy, W. J. (1989.): *The Social Significance of Sport*, Champaign, ILL: Human Kinetics.
15. Smelser, M. Y. (1962.): *Theory of Collective Behavior*, New York: Free Press of Glencoe.
16. Carrol, R. (1981). Football Hooliganism in England. *International Review of Sport Sociology*, 6, 49-63
17. Vrcan, S. (1990.): *Sport i nasilje danas u nas*. Zagreb: Globus.
18. Žugić, Z. (1988). *Informacijsko društvo: nova paradigma*. Beograd: CIDID.*

* Referat podnesen na ljetnoj školi pedagoga fizičke kulture Hrvatske, Rovinj, 27-30. 08. 1992.